

ИСТОРИЯ

УДК 617.3:614.2](477.54-25)(09)"1929/2019"(045)

DOI: <http://dx.doi.org/10.15674/0030-59872019481-92>

Історичні віхи організаційної та методичної діяльності ДУ «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України» (до 90-річчя створення науково-організаційного відділу)

В. О. Танькут, О. Г. Шевченко, І. В. Голубєва

ДУ «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України», Харків

Історія інституту імені професора М. І. Ситенка почалася у 1907 р., коли за рішенням XXXI з'їзду гірничопромисловців Півдня Росії був створений Медико-механічний інститут, директором якого призначили Карла Федоровича Вегнера (рис. 1). Основним завданням закладу на той час було надання кваліфікованої експертної та медичної допомоги робітникам гірничорудної промисловості з наслідками виробничих травм. Активна організаційно-методична діяльність інституту розпочалася у 1925 р. після його реорганізації в Український державний клінічний інститут ортопедії і травматології. Зважаючи на те, що Харків на той час був столицею України, на інститут були покладені функції центральної ортопедо-травматологічної установи, відповідальної за організацію якісної й ефективної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги населенню України, надання висококваліфікованої консультативної, практичної лікувальної та методичної допомоги органам охорони здоров'я.

Зважаючи на важливу державну та медико-соціальну значимість поставлених завдань, директор інституту професор Ситенко Михайло Іванович (рис. 2) у 1927–1928 рр. відвідав провідні лікувальні ортопедичні установи Німеччини, Австрії та Італії, ознайомився зі системою організації травматологічної допомоги населенню. Михайло Іванович проаналізував досвід цих європейських країн і дійшов висновку, що система організації травматологічної допомоги, загально-визнана тоді в Європі (система Л. Белера), непридатна в нашій країні, тому необхідно розробити свою, вітчизняну [1].

Із цією метою у 1929 р. в інституті створено відділ периферії, соціальної гігієни та кадрів,

який очолила і керувала до 1941 р. Клавдія Іванівна Остапко (рис. 3). Пізніше, у 1930-х роках, відділ перейменовано на відділ соціальної гігієни та профілактики, а після закінчення Другої світової війни — на організаційно-методичний, у 1985 р. — на лабораторію соціальної гігієни та профілактики травматизму, 1992 р. — науково-організаційний відділ (НОВ). Його очолювали: к. мед. н. Ельяшберг Ф. О. (1946–1954), к. мед. н. Кравченко А. О. (1954–1964), к. мед. н. Іцкова Г. П. (1964–1972), д. мед. н. Фадєєв Г. І. (1972–1977), д. мед. н. Бердніков В. О. (1977–1982), Гур'янова М. П. (1982–1985), к. мед. н. Крупеня В. І. (1985–1991), проф. Яременко Д. О. (1991–2006), д. мед. н. Корольков О. І. (2006–2018), із березня 2018 р. проф. Танькут В. О. У цьому відділі працювали висококваліфіковані фахівці та науковці: к. мед. н. Безвесильна Г. В., д. мед. н. Костріков В. С., д. мед. н. Сокол Г. М., к. мед. н. Таршиш В. Б., д. мед. н. Моськін В. Я., доц. Рижиков І. І. та ін., які внесли вагомий вклад у вирішення медико-соціальних проблем і розвиток організації медичної допомоги хворим із травмами та захворюваннями опорно-рухової системи.

1929–1943 рр.

Завданнями відділу периферії, соціальної гігієни та кадрів з початку його діяльності були: наукове обґрунтування організації та розвитку спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги населенню країни, координація підготовки кваліфікованих кадрів у галузі ортопедії і травматології, організаційно-методична допомога адміністративним територіальним органам охорони здоров'я та лікувальним закладам. Для вирішення поставлених завдань були потрібні відомості про поширеність, рівень і загальну структуру травматизму.

Рис. 1. Засновник і перший директор інституту з 1907 по 1925 рр. професор К. Ф. Вегнер

Рис. 3. Зав. відділом периферії, соціальної гігієни і кадрів К. І. Остапко

Рис. 2. Директор інституту з 1925 по 1940 рр. член-кореспондент АН УРСР професор М. І. Ситенко

А також ортопедичну захворюваність, потребу населення у спеціалізованій допомозі. Із метою вивчення поширеності ортопедичних захворювань, стану виробничого травматизму й організації медичної допомоги під керівництвом провідних співробітників інституту М. П. Новаченка, В. О. Маркса, Б. С. Гавриленка, В. Д. Чаклина

у 1929–1931 рр. проведені вибіркові дослідження в амбулаторіях і лікарнях Артемівського округу Донбасу, Криворіжжя, Луганської та Полтавської областей [2]. На підставі одержаної інформації розроблено типи ортопедо-травматологічних закладів, питання їхнього матеріального забезпечення й технічного оснащення, нормативи ортопедо-травматологічної служби та спеціалізованої допомоги населенню [3]. Для раннього виявлення ортопедичної патології серед дитячого населення вже у 1929 р. у Харкові вперше в країні були організовані систематичні медичні огляди новонароджених у пологових будинках із залученням до цієї роботи спеціалістів інституту [4]. Завдяки цій роботі виявлено низку ранніх діагностичних симптомів і розроблено оригінальні методики своєчасного лікування дітей з уродженими деформаціями й ушкодженнями опорно-рухової системи. За результатами узагальнення досвіду з раннього виявлення та попередження тяжких наслідків ортопедичних захворювань у дітей згідно з постановою Наркомздраву УСРС від 20.09.1932 в інституті створено дитячий ортопедичний профілакторій [5]. У тому ж році у співпраці з органами територіальних управлінь охорони здоров'я розпочато впровадження розробленого комплексу науково обґрунтованих заходів зі створення в країні мережі ортопедо-травматологічних закладів. Провідну роль у цій

роботі відігравав відділ периферії, соціальної гігієни і кадрів.

У 1934 р., після переведення столиці України до Києва, Наркомздравом були розділені сфери впливу двох головних науково-медичних центрів — Київського і Харківського інститутів ортопедії та травматології. До Українського державного клінічного інституту ортопедії та травматології, який знаходився у Харкові, були прикріплені Лівобережні області. Завдяки продовженню роботи фахівців інституту в цих областях зі створення та розвитку амбулаторної та стаціонарної мережі спеціалізованої служби у 1937 р. у промислових центрах і сільськогосподарських районах Лівобережної України працювало вже 34 периферійних спеціалізованих відділення зі загальною кількістю ліжок понад двох тисяч [3]. На базі цих відділень до кінця 1940 р. організовано 29 науково-опорних пунктів (НОПів), функцією яких було широке впровадження розроблених в інституті передових методів лікування в практику периферійних лікувальних установ та ефективна організація спеціалізованої медичної допомоги ортопедо-травматологічним хворим на місцях. У подальшому на базі НОПів у містах України створені самостійні науково-дослідні інститути та кафедри: Інститут відновлення працездатності травматиків (1934), Донецький НДІ травматології та ортопедії (1956), кафедри травматології і ортопедії Луганського, Донецького, Кримського, Запорізького медичних інститутів, Полтавського медичного стоматологічного інституту [2].

Із перших років заснування відділу важливе місце в його діяльності займали дослідження з проблем профілактики травматизму, організації медичної допомоги постраждалим [6]. Наприкінці 1930-х років його фахівцями організовано курси, на яких навчали шоферів, водіїв трамваїв і міліціонерів надавати першу медичну допомогу постраждалим. Крім цього, інститут домогся через Наркомат освіти включення до програми шкіл занять із вивчення правил дорожнього руху, а також проведення спеціальних курсів для вчителів із питань вивчення вуличного руху та надання першої медичної допомоги постраждалим від нещасних випадків. На той час машини швидкої допомоги були оснащені стандартними іммобілізаційними шинами, розробленими в інституті. Із метою підвищення якості спеціалізованої допомоги травмованим шахтарям розроблені принципи первинної медичної допомоги в разі шахтної травми, уперше запропоновані нормативи медич-

ного та матеріально-технічного забезпечення підземного травм пункту [7].

Виконуючи рішення II з'їзду ортопедів-травматологів, співробітники інституту в 1940–1941 рр. опублікували п'ять монографій (М. П. Новаченко, Ф. О. Ельшберг «Постійне витягнення»; В. О. Маркс «Дослідження хворих з ушкодженнями та захворюваннями органів опори і руху»; М. О. Погорельський «Гіпсова техніка»; А. К. Приходько «Функціональне лікування ушкоджень і захворювань рухового апарата», «Протезне діло» під редакцією К. І. Остапко), які узагальнили досвід із надання ортопедо-травматологічної та протезно-ортопедичної допомоги пораненим на етапах медичної евакуації та стали під час Другої світової війни (1941–1945) настільними книгами військових травматологів і хірургів [2].

Друга світова війна перервала наукову роботу з удосконалення системи надання ортопедо-травматологічної допомоги в країні. У 1941 р. інститут, який після смерті професора Ситенка М. І. у 1940 р. очолив його учень і заступник доцент Дубров Я. Г. (рис. 4), реорганізували разом з Українським НДІ рентгенорадіології й онкології в евакогоспіталь 3 348 та евакуювали до Новосибірська. Там, у глибокому тилу, співробітники інституту, які не пішли до діючої армії, реалізували досвід і досягнення ситенківської школи ортопедів-травматологів.

Рис. 4. Директор інституту з 1940 по 1941 рр. доцент Я. Г. Дубров

1943–1964 рр.

У післявоєнні роки співробітникам інституту довелося відновлювати ортопедо-травматологічну службу, яка існувала раніше. Під керівництвом директора професора Новаченка М. П. (рис. 5), за безпосередньої участі співробітників організаційно-методичного відділу були відновлені соціально-гігієнічні дослідження з проблем травматизму й ортопедичної захворюваності. Влітку 1946 р. направлено експедицію до Диканського району Полтавської області, за підсумками роботи якої отримано дані про стан ортопедо-травматологічної допомоги, структуру ортопедичної патології та інвалідність внаслідок травм і захворювань опорно-рухової системи, розроблено заходи з покращення спеціалізованої медичної допомоги травмованим і хворим із ортопедичними захворюваннями. Велике значення для відновлення роботи ортопедо-травматологічної служби мало проведення в післявоєнний період 17 наукових і 5 міжобласних конференцій лікувальних закладів для інвалідів війни, на яких обговорено організаційні та методичні питання з відновлення ортопедо-травматологічної допомоги [2], а також друга експедиція співробітників інституту до Диканського району Полтавської області (1961).

Наприкінці 50-х років ХХ сторіччя у підшефних інституту областях Лівобережної України створено 40 НОПів, які активно розвивали мережу спеціалізованих ортопедо-травматологічних закладів.

Рис. 5. Директор інституту з 1943 по 1965 рр. член-кореспондент АМН СРСР професор М. П. Новаченко

Організаційно-методичний відділ здійснював зв'язок із НОПами та периферією шляхом організації періодичних планових виїздів співробітників інституту на місця, запрошення лікарів до інституту, скликання спеціальних конференцій науково-опорних пунктів. Лише за період 1944–1957 рр. відділ організував 652 виїзди співробітників інституту до периферійних лікувальних закладів для надання методичної, організаційної, лікувальної допомоги [6].

Із 1956 по 1964 рр. під керівництвом організаційно-методичного відділу інституту проводили щорічні виїзди бригади лікарів на цілинні землі для вивчення стану травматологічної допомоги населенню, надання консультативно-лікувальної й організаційно-методичної допомоги лікувальним закладам і органам охорони здоров'я у районах і містах Казахстану. Результатом цієї роботи стала перша у колишньому СРСР наукова стаття в журналі «Ортопедия, травматология и протезирование» В. С. Кострікова та О. М. Морозової, присвячена питанням травматизму на цілинних землях [3].

1965–1991 рр.

Новий етап в організаційно-методичній діяльності почався в 1965 р., коли на посаду директора інституту був призначений професор Корж О. О. (рис. 6). Інститут був перейменований у Харківський НДІ протезування, ортопедії і травматології та на нього були покладені функції головної установи з протезування в Україні. У 60-і та 70-і роки ХХ ст. за участю співробітників організаційно-методичного відділу інститут виконував соціально значущі дослідження з проблем інвалідності внаслідок травм і захворювань опорно-рухової системи, організації протезно-ортопедичного забезпечення населення, удосконалення номенклатури протезно-ортопедичних виробів. Вивчено поширеність уражень опорно-рухової системи у різних верств населення, розроблено заходи з покращення організації спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги та реабілітації хворих із наслідками травм і захворюваннями кістково-м'язової системи, досліджено проблемні питання виробничого та дорожньо-транспортного травматизму. Розроблено низку рекомендацій із розвитку спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги населенню, які були рекомендовані МОЗ УРСР до впровадження в практику.

У 1969 р. за ініціативою інституту інтернат для важковиховуваних дітей, який існував в Харкові з 1961 р., було перепрофільовано у школу-інтернат для дітей зі сколіозом, концептуальною

основою роботи якої стала єдність лікувального, виховного та навчального процесів [8]. Завдяки співпраці педагогів, медичного персоналу школи і вчених інституту в цьому закладі (сьогодні — КЗ «Харківський санаторний учбово-виховний комплекс № 13») і тепер упроваджують передові технології консервативного відновного лікування та комплексної реабілітації дітей із патологією хребта, розроблені фахівцями інституту.

Ураховуючи значний досвід спеціалістів Інституту ім. проф. М. І. Ситенка в галузі профілактики виробничого, вуличного та дорожньо-транспортного травматизму, рішенням Ради Міністрів УРСР і МОЗ України на його базі створено Республіканський науково-організаційний центр із профілактики автодорожнього та побутового травматизму. У період 1980–1985 рр. інститут був головним координаційним центром Республіканської державної міжвідомчої програми боротьби з дорожньо-транспортним травматизмом, для забезпечення роботи якого на базі організаційно-методичного відділу спеціально створено автодорожню групу. За результатами проведеної комплексної роботи видано інструкцію з надання першої медичної допомоги в разі автодорожніх травм, методичні рекомендації [9, 10], Положення про порядок та етапність надання допомоги постраждалим у ДТП на догоспітальному етапі, затверджене спільним наказом МВС та МОЗ України № 580/343 від 20.09.1985 [11].

Рис. 6. Директор інституту з 1965 по 1996 рр. академік АМН СРСР професор О. О. Корж

У квітні 1985 р. організаційно-методичний відділ реорганізовано в лабораторію соціально-гігієнічних досліджень і профілактики травматизму, яка продовжувала займатися організаційно-методичною діяльністю.

Зокрема, протягом 1986–1989 рр. науковці лабораторії провели дослідження медико-соціальних і організаційних аспектів травматизму в робітників і службовців Міністерства промислового будівництва СРСР. Вивчено стан травматизму й організації травматологічної допомоги на 11 великих будівельних комплексах, проаналізовані причини та соціальні фактори виникнення травм у будівництві. За результатами дослідження опубліковано методичні рекомендації та практичний посібник [12, 13]. Упровадження в практику роботи будівельних організацій розроблених в інституті рекомендацій дозволило знизити показники частоти і тяжкості виробничих ушкоджень опорно-рухової системи, підвищити якість надання першої медичної та догоспітальної травматологічної допомоги постраждалим.

1991–2019 рр.

У липні 1992 р. лабораторію соціально-гігієнічних досліджень реорганізовано та перейменовано на науково-організаційний відділ (НОВ). Керівник відділу професор Яременко Д. О. і старший науковий співробітник Шевченко О. Г. розробили концепцію подальшого розвитку науково-організаційної та методичної діяльності інституту в нових соціально-економічних умовах. Відповідно до концепції основними напрямками відділу визначені:

- дослідження медико-соціальних проблем інвалідності внаслідок травм і ортопедичних захворювань опорно-рухової системи, обґрунтування та розроблення медичних та організаційних заходів з її попередження;

- удосконалення організації та надання першої медичної і спеціалізованої допомоги населенню, медичної реабілітації інвалідів;

- упровадження напрацювань інституту в практику лікувально-профілактичних закладів і авторський нагляд розробників за інноваційним процесом;

- підготовка та проведення на базі інституту з'їздів, наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, нарад;

- підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів у галузі ортопедії і травматології через докторантуру й аспірантуру, підвищення кваліфікації лікарів ортопедів-травматологів (клінічна ординатура, курси інформації та стажування,

стажування на робочому місці), підвищення кваліфікації працівників середньої ланки (курси інформації та стажування, стажування на робочому місці), стажування лікарів-інтернів із метою первинної спеціалізації з ортопедії та травматології.

Основним напрямом науково-дослідної роботи відділу стало комплексне вивчення проблем інвалідності внаслідок травм і захворювань опорно-рухової системи. Уперше використаний епідеміологічний підхід для вивчення причинно-наслідкових зв'язків виникнення інвалідності у хворих із наслідками травм опорно-рухової системи.

Дослідження з проблем лікування тяжких ушкоджень та інвалідизуючих наслідків травм опорно-рухової системи (1991–1995) дозволили співробітникам відділу виявити основні причини інвалідності внаслідок травм опорно-рухової системи та розробити низку науково обґрунтованих медико-соціальних і організаційних заходів із попередження виникнення та зниження її показників [14]. Уперше в Україні розроблено концепцію та принципи ліцензування лікувальних закладів, які надають допомогу пацієнтам із травмами та захворюваннями опорно-рухової системи, уніфіковано обсяги медичної допомоги залежно від категорії установи [15]. За результатами дослідження проблем інвалідності внаслідок травм і захворювань верхніх кінцівок (1995–2000) уперше розроблено типову програму реабілітації інвалідів із патологією верхньої кінцівки [16]. Згідно з дорученням Кабінету Міністрів України від 18.11.1996 № 21856/46 інститут взяв участь у виконанні міждержавної комплексної медико-соціальної програми охорони здоров'я та реабілітації воїнів-інтернаціоналістів і членів їхніх сімей, у межах якої співробітниками НОВ обґрунтовано рекомендації щодо вдосконалення організації оздоровлення та реабілітації постраждалих [17]. На підставі аналітичного вивчення питань інвалідності внаслідок ортопедичної патології у дітей, що знаходяться на держзабезпеченні у виховних і навчальних державних установах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (2001–2003), розроблено рекомендації щодо поліпшення їхньої медико-професійної реабілітації [18, 19].

На підставі комплексного всебічного аналізу стану дорожньо-транспортного травматизму та рівня організації медичної допомоги постраждалим у ДТП в Україні (2001–2003) визначено основні причини інвалідності та смертності за цих умов і розроблено комплекс заходів з їхньої

профілактики та зниження показників, сформульовано концепцію сучасної організації надання медичної допомоги на догоспітальному етапі постраждалим, запропоновано алгоритм дій учасників дорожнього руху та свідків ДТП [20–22]. Актуальні питання дорожньо-транспортного травматизму за ініціативою співробітників НОВ були винесені для обговорення на пленум правління Української асоціації ортопедів-травматологів, присвячений 95-річчю інституту, який відбувся 3–4 жовтня 2002 р. у Харкові. У роботі пленуму, крім ортопедів-травматологів і хірургів із Білорусі, Узбекистану, Німеччини, США, Ізраїлю й усіх областей України, участь взяли керівництво УДАІ МВС України в Харківській області та Харківської обласної організації Всеукраїнської спілки автомобілістів. Після обговорення проблем автодорожнього травматизму прийнято рекомендації з проведення заходів щодо покращення організації та якості надання першої медичної допомоги постраждалим у ДТП [23].

У 2004–2012 рр. основну увагу науковці НОВ приділили проблемам інвалідності внаслідок дегенеративних захворювань хребта, артрозу великих суглобів, запальних артропатій. Уперше було визначено медико-соціальні чинники, які відіграють провідну роль у формуванні первинної інвалідності внаслідок зазначеної патології, виявлено особливості динаміки інвалідності за умов кожної з нозологічних форм, залежно від виду та характеру проведеної медичної реабілітації. Уперше визначено реабілітаційний потенціал і реабілітаційний прогноз у інвалідів зі зазначеною патологією залежно від вираженості змін, характеру заходів із медичної реабілітації з урахуванням віку, характеру професійної зайнятості та критеріїв обмеження життєдіяльності. У результаті проведених досліджень виявлено невикористані резерви у вирішенні проблеми зниження показників інвалідності та підвищення ефективності реабілітації для кожного виду патології, сформульовано основні принципи організації медичної реабілітації, розроблено рекомендації з попередження інвалідності, поліпшення організації, підвищення ефективності лікування та реабілітації хворих та інвалідів [24–29]. У 2013–2015 рр. співробітниками відділу проведено поглиблене вивчення стану і медико-організаційних аспектів реабілітації дітей-інвалідів із патологією хребта [30] і розроблено спосіб комплексного оцінювання в них анатомо-функціональних порушень [31]. Результати досліджень медико-організаційних аспектів реабілітації інвалідів з наслідками

травм і захворюваннями опорно-рухової системи, які проведено співробітниками НОВ протягом двох десятиріч, підсумовано у збірнику наукових праць за редакцією проф. Коржа М. О. та проф. Яременка Д. О. [32].

Тематика наукових досліджень, які виконують фахівці НОВ останні три роки, стосується найактуальніших проблем інвалідності внаслідок тяжких, у тому числі вогнепальних, мінно-вибухових і осколкових, ушкоджень опорно-рухової системи. Розроблено ефективну програму фізичної реабілітації хворих із порушенням функції суглобів унаслідок вогнепальних переломів кісток кінцівок, уперше в Україні запропоновано запровадження чотириетапної медичної реабілітації хворих із порушенням функції хребта та суглобів внаслідок вогнепальних травм опорно-рухової системи, визначено завдання, види відновно-реабілітаційних заходів і критерії ефективності для кожного з чотирьох етапів медичної реабілітації [33–36]. Сьогодні співробітниками відділу продовжують наукові дослідження щодо зменшення негативних наслідків травматичних і бойових ушкоджень.

Невід'ємною частиною діяльності відділу є участь в організації наукових і науково-практичних форумів різного рівня, яких у повоєнні роки дотепер проведено 364. Серед них 4 з'їзди ортопедів-травматологів України (IV, VII, XI, XVI), 5 пленумів Української асоціації ортопедів-травматологів, 210 наукових і науково-практичних конференцій, 39 симпозіумів (у тому числі 17 із малоінвазивної та інструментальної хірургії хребта за участю провідних іноземних фахівців), 12 наукових сесій, 80 семінарів і нарад різного рівня з науково-методичних питань, 14 шкіл для молодих вчених і майстер-класів для лікарів ортопедів-травматологів.

Одним із важливих заходів стало проведення вперше в історії вітчизняної медичної науки на базі Інституту у 1991 р. виїзної сесії відділення клінічної медицини АМН СРСР на тему «Теоретичні та клінічні проблеми артрології». У роботі взяли участь провідні вчені, академіки і фахівці АМН СРСР, МОЗ СРСР, МОЗ УРСР, АН УРСР та АН БРСР. Постанова, прийнята на цій сесії, дала поштовх розвитку артрології як науки й, відповідно, вдосконаленню спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги населенню, про що свідчать сучасні досягнення ортопедичної науки та практики.

У 2007 р. у межах урочистого святкування 100-річчя заснування інституту проведено між-

народну конференцію з актуальних питань ортопедії та травматології. У роботі взяли участь 419 провідних фахівців ортопедів-травматологів, нейрохірургів, неврологів, фізіотерапевтів, біологів, матеріалознавців та інженерів з України, Російської Федерації, Білорусі, Молдови, Німеччини, Італії, Словенії, Уругваю. На цій конференції визначено стратегічні напрями фундаментальних і прикладних досліджень в ортопедії та травматології, які стосуються актуальних проблем діагностики та лікування ортопедо-травматологічних хворих, у тому числі питань хірургії хребта й ортопедичної артрології.

Із метою забезпечення інноваційної діяльності інституту співробітники відділу проводять документально-методичний супровід публікацій у реєстрі нововведень, видання методичних рекомендацій, інформаційних листків та інших публікацій щодо розробок і досягнень інституту. Лише у 1991–2018 рр. співробітниками інституту в реєстрі опубліковано 190 нововведень, підготовлено і видано 77 монографій, підручників, посібників і брошур, 49 методичних рекомендацій, 26 збірників матеріалів конференцій, 56 інформаційних листів і проспект Інституту ім. проф. М. І. Ситенка, виданий до 100-річчя установи.

Важливим аспектом науково-організаційної та методичної роботи інституту є співпраця з НАМН і МОЗ України, місцевими органами управління та лікувальними закладами практичної охорони здоров'я. Співробітники НОВ неодноразово виступали з доповідями на засіданнях колегії Харківського обласного управління охорони здоров'я, Днях фахівця для лікарів ортопедів-травматологів і лікарів-експертів, які працюють у МСЕК. Розроблені в інституті рекомендації щодо поліпшення якості та вдосконалення організації медичної допомоги хворим із наслідками травм і захворюваннями опорно-рухової системи відображені у наказах МОЗ, ДОЗ обласних адміністрацій і рішеннях Харківського обласного центру медико-соціальної експертизи.

За дорученням МОЗ України співробітники відділу брали активну участь у підготовці пропозицій із регламентації спеціалізованої ортопедо-травматологічної служби в країні, які згодом були використані під час складання однойменного наказу МОЗ України № 41 від 30.03.1994. Із 2009 р. підготовлено та запропоновано МОЗ України проекти двох нових наказів щодо регламентації державної ортопедо-травматологічної служби для дітей і дорослих з урахуванням сучасних вимог до роботи лікувально-профілактичних установ.

Із 2014 р. науково-організаційний відділ здійснює координацію роботи з надання висококваліфікованої медичної допомоги населенню сільських районів Харківської області та виїздів фахівців інституту у складі бригад Північно-Східного наукового центру МОЗ і НАМН України у центральні районні лікарні згідно з договорами про співробітництво з районними державними адміністраціями. До 2018 р. у межах цієї роботи в інституті проконсультовано понад 1,5 тис. і проліковано понад 400 мешканців сільських районів Харківської області, здійснено 33 виїзди співробітників до Центральних районних лікарень, під час яких надано консультативно-діагностичну допомогу понад 500 хворим із наслідками травм і захворюваннями кістково-м'язової системи.

Значну увагу в інституті завжди приділяли питанням відновного лікування та реабілітації хворих із патологією опорно-рухової системи на санаторно-курортному етапі. Висококваліфіковані лікарі щороку виїжджали на курорти України для надання діагностичної, лікувальної та методичної допомоги, а лікарі санаторіїв завжди могли підвищити кваліфікацію на базі інституту та ознайомитися з новітніми досягненнями в галузі ортопедії і травматології. Особливо тісні творчі зв'язки до 2014 р. були з санаторіями Євпаторії («Орлятко», «Чайка», «ім. Н. К. Крупської», Центральний дитячий клінічний санаторій Міністерства оборони України), Слов'янська («Ювілейний», «Донбас», «Слов'янський», які входили у дочірнє підприємство Слов'янський курортно-реабілітаційний центр «Слов'янський курорт» ЗАТ «Укрпрофоздоровниця»). На сьогодні інститут продовжує співпрацювати з санаторіями «Люстдорф», «Затока» (Одеська обл.), «Сонячний» (Дніпропетровська обл.), ДП «Клінічний санаторій «Курорт Березів-

ські мінеральні води» ЗАТ «Укрпрофоздоровниця», Обласний дитячий ортопедо-травматологічний санаторій «Лісний» (Харків), КЗ «Харківський санаторний навчально-виховний комплекс № 13», підтримує наукові зв'язки з Українським НДІ медичної реабілітації та курортології (Одеса).

Провідною ланкою діяльності інституту є кураторія 9 областей Лівобережної України з питань ортопедії та травматології, а також усіх областей України з питань вертебології та артрології. У межах цієї роботи надається організаційно-методична та консультативно-лікувальна допомога обласним і місцевим органам управління охорони здоров'я та лікувально-профілактичним закладам мережі практичної медичної допомоги.

Вирішення проблем профілактики, зниження показників смертності й інвалідності внаслідок травм, а також періоду непрацездатності й інвалідності через захворювання кістково-м'язової системи можливе за умов упровадження ефективних технологій і сучасних методів лікування. Вагомим чинником при цьому є індивідуальна майстерність лікаря.

Рис. 7. Вручення сертифікату про закінчення клінічної ординатури лікарю з Індонезії (2017)

Рис. 8. Дні ортопеда-травматолога

Рис. 9. Колектив науково-організаційного відділу з директором інституту професором Коржем М. О., 2019 р.

Організація та методичний супровід підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів із травматології і ортопедії, підвищення кваліфікації лікарів і середнього медичного персоналу, які забезпечують надання медичної допомоги травмованим і хворим із патологією опорно-рухової системи, стали одним із найважливіших напрямів організаційно-методичної роботи. Наприкінці 20-х років ХХ ст. розпочато навчання в інституті лікарів-інтернів методам діагностики та лікування хворих зі вказаною патологією, підготовку наукових кадрів з ортопедії та травматології в аспірантурі, а також проведення курсів для середнього медичного персоналу з гіпсової техніки, короткострокових курсів і семінарів для лікарів із актуальних питань ортопедії та травматології. Із 1931 р. організовано циклічні (тематичні) курси з підвищення кваліфікації лікарів ортопедів-травматологів, які у 1982 р. замінено на постійно діючі курси інформації та стажування. Із кінця 30-х років ХХ ст. введено вищу форму підвищення кваліфікації лікарів — клінічну ординатуру за спеціальністю «ортопедія і травматологія» [2, 3].

Особливо активною робота з підготовки кадрів стала в повоєнні роки, починаючи з 1945 р. Із 104 лікарів, які закінчили аспірантуру в період з 1945 до 2018 рр., 82 особи стали кандидатами наук. З них 22 фахівця згодом захистили док-

торські дисертації, 15 одержали звання професора та посіли високі посади в науково-дослідних і кадрових інститутах. Це — член-кореспондент НАН України Белоус А. М., професори Бабійчук Г. О., Колонтай Ю. Ю., Пащук А. Ю., Соколовський А. М., Яременко Д. О., Істомін Г. П., Маколінець В. І., Радченко В. О., Бур'янов О. А., Хвисьюк О. М., Хмизов С. О., Істомін А. Г., Ринденко В. Г., Тяжелов О. А.

Клінічна ординатура на базі інституту стала основою для підготовки резерву висококваліфікованих кадрів як для практичної охорони здоров'я, так і для медичної науки. Серед 155 ортопедів-травматологів, які успішно закінчили клінічну ординатуру з 1945 по 2018 рр., 59 лікарів згодом захистили кандидатські дисертації.

На спеціалізованих курсах підвищення кваліфікації у 1945–2018 рр. навчались 1 375 лікарів і 376 середніх медичних працівників, на тематичних семінарах і майстер-класах з актуальних питань ортопедії та травматології — 7 720 фахівців. Стажування на робочих місцях у клініках інституту пройшли 708 лікарів і 174 медичних працівника середньої ланки.

Із 1978 року в інституті здійснюється підготовка іноземних лікарів в очній аспірантурі, клінічній ординатурі та у формі стажування (1978–1991 рр. — лінія ВООЗ за міждержавними угодами, із 1991 — контракти). За цей час підготовлено

29 іноземних спеціалістів, які тепер пропагандують розробки і досягнення харківської ортопедичної школи у себе на батьківщині (Єгипет, Угорщина, Ємен, Йорданія, Сирія, Індія, Бангладеш, Ліван, Гана, Танзанія, Палестина, Ірак, КНР, Судан, Індонезія) (рис. 7).

Курси інформації та стажування, а також можливість обміну досвідом лікування на робочому місці продовжують користуватися великою популярністю в лікарів з інших країн і після набуття Україною незалежності: у 1991–2018 рр. підвищили там кваліфікацію та пройшли стажування на робочому місці 181 фахівець із Латвії, Лівану, Танзанії, Йорданії, Єгипту, Сирії, Лівії, Грузії, Молдови, Білорусі, Російської Федерації, Казахстану, Узбекистану, Азербайджану, Туркменістану.

У 1995 році рішенням атестаційної колегії Міністерства освіти України в інституті відкрито докторантуру за спеціальністю «травматологія і ортопедія», яку на сьогодні успішно закінчили 8 докторантів, 2 з яких отримали вчене звання професора (Хвисьок О. М., Хмизов С. О.).

Завдяки успішній роботі співробітників НОВ інститут своєчасно, одним із перших в системі НАМН, одержав ліцензії Міністерства освіти і науки України на проведення освітньої діяльності з підвищення кваліфікації фахівців, у тому числі іноземних громадян, а також на здійснення освітньої діяльності на третьому освітньо-науковому рівні вищої освіти з підготовки докторів філософії в аспірантурі.

Спільно з Правлінням Харківського обласного відділення ВГО «Українська асоціація ортопедів-травматологів» майже щомісяця за сприянням співробітників відділу проводяться «Дні ортопеда-травматолога», де обговорюються актуальні питання спеціальності, складні випадки з лікувальної практики (рис. 8). За останні десять років проведено 104 таких заходи, у роботі яких взяли участь понад 9,8 тис. ортопедів-травматологів.

Науково-організаційний відділ «ІПХС ім. проф. М. І. Ситенка НАМН» завжди тримає руку на пульсі соціально-економічних і законодавчих змін у країні. Продовжуючи традиції ситенківської школи ортопедів-травматологів, співробітники відділу проводять послідовну науково-організаційну й організаційно-методичну роботу, докладаючи максимум зусиль для вирішення сучасних проблем якості ортопедо-травматологічної допомоги населенню, зміцнення кадрового та наукового потенціалу галузі.

Коллектив науково-організаційного відділу зустрічає своє 90-річчя, сповнений творчих планів, та з оптимізмом дивиться в майбутнє (рис. 9). Світовий престиж і авторитет ДУ «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України» та харківської наукової школи ортопедів-травматологів багато в чому визначається організаційно-методичною спрямованістю його багатогранної наукової, клінічної та лікувальної роботи.

Список літератури

1. Ситенко М. І. Ортопедия и травматология к XX-летию Октябрьской революции / М. И. Ситенко // Ортопедия, травматология и протезирование. — 1937. — № 1. — С. 3–7.
2. Исторический очерк об Институте патологии позвоночника и суставов имени профессора М. И. Ситенко АМН Украины. К 100-летию со дня основания / Н. А. Корж, Д. А. Яременко, В. Б. Таршис, Е. Г. Шевченко, И. В. Голубева. — Харьков : ИППС им. проф. М. И. Ситенко, 2007. — 214 с.
3. Кравченко А. А. Организационно-методический отдел института / А. А. Кравченко // 50 лет научной, лечебной и организационной деятельности Украинского научно-исследовательского института ортопедии и травматологии им. проф. М. И. Ситенко (1907–1957 гг.). — Киев : «Здоровье», 1964. — С. 46–53.
4. Ситенко М. И. Задачи и пути борьбы с увечностью и калечеством / М. И. Ситенко // Врачебное дело. — 1930. — № 14/15. — С. 1047–1050.
5. Четаева В. Г. Детский ортопедический профилакторий / В. Г. Четаева, Н. Д. Мацкевич / 50 лет научной, лечебной и организационной деятельности Украинского научно-исследовательского института ортопедии и травматологии им. проф. М. И. Ситенко (1907–1957 гг.). — Киев : «Здоровье», 1964. — С. 76–80.
6. Новаченко М. П. Як приставити потерпілого від нещасного випадку на виробництві до медпункта або лікарні / М. П. Новаченко. — Медвидав, 1933. — 28 с.
7. Шкуров Б. И. Роль подземного медпункта в борьбе с травматизмом в угольной промышленности / Б. И. Шкуров // Ортопедия, травматология и протезирование. — 1932. — № 3–4. — С. 81–87.
8. Комунальний комплекс № 13» [Електронний ресурс]. — Режим доступу до документу : <http://www.schoolin13.com.ua>.
9. Инструкция по оказанию первой медицинской помощи при автодорожных травмах / Сост. А. Ю. Пащук, М. И. Быстрицкий, А. А. Бондарь. — Харьков : Облполиграфиздат, 1982. — 63 с.
10. Догоспитальная и специализированная помощь пострадавшим при дорожно-транспортных происшествиях: Метод. реком. / Сост. С. Д. Шевченко, В. А. Танькут, В. Г. Рынденко. — Харьков, 1985. — 23 с.
11. Положение о порядке и этапности оказания помощи пострадавшим при дорожно-транспортных происшествиях (ДТП) на догоспитальном этапе (разработано в соответствии с приказом МЗ УССР и МВД УССР № 580/343 от 20 сентября 1985 г.) / разработчики: А. И. Процьк, В. А. Танькут, Т. Н. Гращенкова. — 6 с. — (Нормативный документ МЗ УССР и МВД УССР; утв. 17.06.1986).
12. Профилактика травматизма в строительстве и организация травматологической помощи пострадавшим: метод. реком. / Д. А. Яременко, В. Я. Моськин, В. Б. Таршис

- [и др.]. — Киев, 1990. — 15 с.
13. Строитель о первой медицинской помощи / В. И. Крупная, В. Б. Таршис, Д. А. Яременко, В. Я. Моськин. — М. : Стройиздат, 1991. — 141 с.
  14. Методичні рекомендації по зниженню інвалідності у хворих, які перенесли тяжкі травми опорно-рухової системи / Д. О. Яременко, В. Б. Таршис, О. Г. Шевченко [та ін.]. — Харків, 1993. — 21 с.
  15. Ліцензування лікувальних установ ортопедо-травматологічного профілю і стандартизація обсягів медичної допомоги при травмах і захворюваннях опорно-рухового апарату : метод. реком. / О. О. Корж, Д. О. Яременко, В. Б. Таршис, О. Г. Шевченко. — Харків, 1995. — 12 с.
  16. Типова програма реабілітації інвалідів з наслідками травм верхніх кінцівок : метод реком. / М. О. Корж, Д. О. Яременко, В. Б. Таршис [та ін.]. — Харків, 2001. — 23 с.
  17. Состояние медико-социальной реабилитации ветеранов-интернационалистов в Харьковской области / Н. А. Корж, Д. А. Яременко, Е. П. Бабуркина [и др.] // Ортопедия, травматология и протезирование. — 1999. — № 3. — С. 118–121.
  18. Яременко Д. А. Инвалидность с детства вследствие ортопедо-травматологической патологии (причины, структура, контингенты) / Д. А. Яременко, В. Б. Таршис, С. Д. Шевченко // Ортопедия, травматология и протезирование. — 2001. — № 2. — С. 101–103.
  19. Состояние медико-социальной реабилитации детей с инвалидизирующей ортопедической патологией в специализированных государственных учреждениях / Д. А. Яременко, Е. П. Бабуркина, И. В. Голубева [та ін.] : матеріали Української наук.-практ. конф. [«Медико-соціальні аспекти охорони здоров'я дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»] (Харків, 29–30 жовтня 2003 р.). — Харків, 2003. — С. 179–184.
  20. Яременко Д. О. Інвалідність внаслідок дорожньо-транспортних травм з пошкодженням опорно-рухової системи та заходи з її зниження / Д. О. Яременко, О. Г. Шевченко // Ортопедия, травматология и протезирование. — 2003. — № 4. — С. 79–85.
  21. Шевченко О. Г. Стан дорожньо-транспортного травматизму та медичної допомоги травмованим у ДТП на догоспітальному етапі / О. Г. Шевченко // Неотложная медицинская помощь : сборник статей ХГКБСНМП. — 2005. — Вып. 8. — С. 31–37.
  22. Яременко Д. А. Дорожно-транспортный травматизм и причины смертности на догоспитальном этапе / Д. А. Яременко, О. Г. Шевченко // Травма. — 2006. — Т. 7, № 2. — С. 157–161.
  23. Яременко Д. О. Звіт про пленум Правління Української асоціації ортопедів-травматологів, присвячений 95-річчю Інституту патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка АМН України / Д. О. Яременко, І. В. Голубева, О. Г. Шевченко // Ортопедия, травматология и протезирование. — 2003. — № 2. — С. 170–171.
  24. Стан і структура первинної інвалідності при захворюваннях суглобів / Д. О. Яременко, О. Г. Шевченко, І. В. Голубева [та ін.] // Літопис травматології та ортопедії. — 2008. — № 1–2. — С. 133–135.
  25. Яременко Д. О. Динаміка інвалідності та реабілітаційний потенціал при остеартрозі суглобів кінцівок / Д. О. Яременко, О. Г. Шевченко, І. В. Голубева // Ортопедия, травматология и протезирование. — 2009. — № 3. — С. 25–31. — DOI: 10.15674/0030-59872009325-31.
  26. Инвалидность вследствие остеохондроза позвоночника и неиспользованные резервы в ее профилактике / Д. А. Яременко, Е. Г. Шевченко, И. В. Голубева [та ін.] // Ортопедия, травматология и протезирование. — 2006. — № 4. — С. 63–67.
  27. Шевченко О. Г. Сучасний стан організації, якості лікування і медичної реабілітації інвалідів з дегенеративними захворюваннями хребта / О. Г. Шевченко : зб. наук. праць XVI з'їзду ортопедів-травматологів України (Харків, 3–5 жовтня, 2013 р.). — Харків, 2013. — С. 593.
  28. Яременко Д. О. Медико-організаційні засади профілактики та зниження інвалідності при дегенеративних захворюваннях хребта / Д. О. Яременко, О. Г. Шевченко, І. В. Голубева // Літопис травматології та ортопедії. — 2013. — № 1–2 (25–26). — С. 123–127.
  29. Яременко Д. О. Інвалідність внаслідок дегенеративних захворювань хребта: причини, особливості динаміки, шляхи попередження / Д. О. Яременко, О. Г. Шевченко // Ортопедия, травматология и протезирование. — 2014. — № 1. — С. 5–9. — DOI: 10.15674/0030-5987201415-9.
  30. Шевченко О. Г. Стан і структура інвалідності внаслідок патології хребта серед дитячого населення / О. Г. Шевченко, І. В. Голубева, О. І. Корольков // Ортопедия, травматология и протезирование. — 2014. — № 3. — С. 75–80. — DOI: 10.15674/0030-59872014375-80.
  31. Пат. № 97375 Україна МПК (2015.01) А61В 5/00 Спосіб комплексної оцінки анатомо-функціональних порушень у дітей з патологією хребта / Корж М. О., Корольков О. І., Шевченко О. Г. [та ін.] ; власник ДУ «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН». — № u201410890 ; заявл. 06.10.2014 ; опубл. 10.03.2015, Бюл. № 5.
  32. Медико-организационные аспекты реабилитации инвалидов с последствиями травм и заболеваний опорно-двигательной системы. Сб. науч. трудов ГУ «Институт патологии позвоночника и суставов имени профессора М. И. Ситенко Национальной академии медицинских наук Украины» 1993–2014 гг. / Под ред. Н. А. Коржа, Д. А. Яременко. — Харьков: Слово, 2014. — 228 с.
  33. Інвалідність внаслідок порушення функції суглобів кінцівок у хворих з наслідками вогнепальних травм опорно-рухової системи / О. І. Корольков, О. Г. Шевченко, І. В. Голубева, М. Д. Рикун : мат. наук.-практ. конф. [«Сучасні концепції лікування ортопедичної патології та наслідків травм опорно-рухової системи»], присвяченої 20-річчю Українсько-німецької асоціації ортопедів-травматологів — III Український симпозиум з біомеханіки опорно-рухової системи (м. Дніпро, 15–16 вересня 2017 р.). — Дніпро, 2017. — С. 66–67.
  34. Інвалідність внаслідок порушення функції хребта у хворих з наслідками вогнепальних травм опорно-рухової системи / О. І. Корольков, О. Г. Шевченко, І. В. Голубева, М. Д. Рикун : збірник наук. праць наук.-практ. конф., присвяченої 110-й річниці заснування ДУ «Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН», та міжнародного навчального курсу «Сучасні питання тотального ендопротезування кульшового та колінного суглобів» (м. Харків, 04–05 жовтня 2017 р.). — Харків, 2017. — С. 121–122.
  35. Фізична реабілітація постраждалих з вогнепальними переломами довгих кісток із застосуванням безперервного пасивного руху в суглобах / О. Корольков, А. Істомін, О. Бородай [та ін.]. // Спортивна наука України. — 2017. — № 3 (79). — С. 20–25.
  36. Корж М. О. Сучасні питання реабілітації хворих із порушенням функції суглобів унаслідок вогнепальних травм опорно-рухової системи / М. О. Корж, В. О. Танькун, О. Г. Шевченко // Ортопедия, травматология и протезирование. — 2019. — № 1. — С. 31–36. — DOI: 10.15674/0030-59872019131-37.

HISTORICAL MILESTONES OF ORGANIZING AND METHODOLOGICAL ACTIVITY
OF SYTENKO INSTITUTE OF SPINE AND JOINT PATHOLOGY
NATIONAL ACADEMY OF MEDICAL SCIENCES OF UKRAINE
(TO THE 90TH ANNIVERSARY OF SCIENTIFIC
AND ORGANIZATIONAL DEPARTMENT FOUNDATION)

V. O. Tankut, O. G. Shevchenko, I. V. Golubeva

Sytenko Institute of Spine and Joint Pathology National Academy of Medical Sciences of Ukraine, Kharkiv

✉ Volodymyr Tankut, MD, Prof. in Traumatology and Orthopaedics: ipps-noo@ukr.net

✉ Olena Shevchenko: ipps-noo@ukr.net

✉ Inna Golubeva: ipps-noo@ukr.net

ДО УВАГИ СПЕЦІАЛІСТІВ

ДУ “Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М. І. Ситенка НАМН України” проводить післядипломну підготовку лікарів-спеціалістів, у тому числі іноземних громадян, у клінічній ординатурі та у формі стажування за спеціальністю «ортопедія і травматологія», на курсах інформації та стажування з актуальних питань ортопедії та травматології (ліцензія Міністерства освіти і науки України АЕ № 285527 від 27.11.2013)

Курси інформації та стажування для лікарів ортопедів-травматологів

№	Назва	Керівник
1.	Хірургічні та консервативні методи лікування хворих із патологією великих суглобів	Проф. Філіпенко В. А.
2.	Ендопротезування великих суглобів	Проф. Філіпенко В. А.
3.	Хірургічні та консервативні методи лікування дітей з ортопедичною патологією	Проф. Хмизов С. О.
4.	Хірургічні та консервативні методи лікування дітей із патологією стопи	Проф. Хмизов С. О. Кикош Г. В.
5.	Хірургічні та консервативні методи лікування хворих із патологією хребта	Проф. Радченко В. О.
6.	Малоінвазивна й інструментальна хірургія хребта	Проф. Радченко В. О.
7.	Хірургічні та консервативні методи лікування хворих зі сколіотичними деформаціями хребта	Проф. Радченко В. О. К. м. н. Барков О. О.
8.	Мануальна терапія в комплексному лікуванні хворих із патологією хребта	Проф. Радченко В. О.
9.	Діагностика та лікування патології стопи в разі травм і деформацій	К. м. н. Прозоровський Д. В.
10.	Діагностика та лікування пухлин опорно-рухової системи	Проф. Вирва О. Є.
11.	Ревізійне ендопротезування великих суглобів	Проф. Вирва О. Є.
12.	Артроскопічна діагностика та лікування патології великих суглобів	К. м. н. Болховітін П. В. К. м. н. Паздніков Р. В.
13.	Консервативні методи лікування хворих з ортопедо-травматологічною патологією	Д. м. н. Федотова І. Ф. К. м. н. Корж І. В.
14.	Постізометрична релаксація та масаж в ортопедії та травматології	К. м. н. Стауде В. А.
15.	Ультразвукове дослідження опорно-рухової системи в дорослих і дітей	К. м. н. Котульський І. В.
16.	Регіональна анестезія в ортопедії та травматології з використанням ультразвукових методів візуалізації	К. м. н. Лизогуб М. В.
17.	Лабораторні методи дослідження в ортопедії та травматології (клініко-діагностичні, біохімічні, морфологічні, імунологічні)	К. б. н. Леонтьєва Ф. С. К. б. н. Ашукіна Н. О.
18.	Експрес-ортезування та протезування опорно-рухового апарату	К. м. н. Диннік О. А. Тимченко І. Б.

Телефон для довідок: (057) 725-14-77